

Nikola Božilović¹
Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet u Nišu
nikola.bozilovic@filfak.ni.ac.rs

Originalan naučni rad
UDC 316.334.3:316.75
DOI 10.7251/SOCSR1306005B
Prihvaćeno 30.10.2013.

Konzervativna ideologija i politički kič²

Abstract

Kitsch is a polyvalent phenomenon which the author of this article attempts to “transfer” from the aesthetic to the ethical field. At that, he further develops the theoretical framework of Hermann Broch, according to which kitsch is essentially a moral evil, with the producer (creator) of kitsch seen as “a morally low being” and “an ethical outcast.” This thesis is crucial in the consideration of conservative ideology and political kitsch. Kitsch in politics is related to moral categories of truth and lie, where the author of this article claims that kitsch is a consciously conceived and programmed lie. Political kitsch serves the manipulation of masses and represents the background of totalitarian consciousness, which is an introduction to repression and crime.

Conservative ideology is the basis of various kitsch phenomena, dominated by political kitsch. The article analyzes, in the vein of Andrew Heywood, the basic categories of conservatism: tradition, human imperfection, organic society, hierarchy and authority, and property, which provide the feeling of trust and conformist security. The author observes each one of them through a sociological lens, discovering the elements of manipulation of traditional-patriotic feelings. The past and contemporary Serbian society has not been exempt from this kitsch milieu. The plague of traditionalism and conservatism, ethnocentrism and ethnonationalism, xenophobia and kitsch patriotism holds the major “awareness barriers” which force Serbian culture to remain outside of the mainstream of modernization and Europeanization.

---

¹ Redovni profesor na predmetu Sociologija kulture. e-mail: nikola.bozilovic@filfak.ni.ac.rs

² Članak je nastao kao rezultat rada na projektu Centra za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija* (179074), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Key words: political kitsch, ideology, conservatism, pseudoculture, moral evil, traditionalism.

Apstrakt

Kič je polivalentna pojava koju autor ovoga članka pokušava da „prenese“ iz područja estetskog na etičko područje. U toj nameri on razrađuje teorijsku postavku Hermana Broha, po kojoj je kič suštinski moralno zlo, a prozvođač (stvaralac) kiča „moralno nisko biće“ i „etički otpadnik“. Ova teza je ključna u razmatranju konzervativne ideologije i političkog kiča. Kič u politici dovodi se u vezu sa moralnim kategorijama istine i laži, pri čemu autor ovoga članka tvrdi da je kič svesno smišljena i programirana laž. Politički kič služi manipulisanju masama i predstavlja podlogu totalitarne svesti, koja je uvod u represiju i zločin.

Konzervativna ideologija je osnova iz koje izrastaju razne kič tvorevine i pojave, među kojima dominira politički kič. U članku se, po ugledu na Endrua Hejvuda, analizuju osnovne kategorije konzervativizma: tradicija, ljudska nesavršenost, organsko društvo, hijerarhija i autoritet, i svojina, koja pruža osećaj poverenja i konformističke sigurnosti. Svaku od njih autor stavlja pod sociološku lupu putem koje otkriva elemente manipulacije tradicijsko-patriotskim osećanjima. Iz kič miljea ne izuzima se ni srpsko društvo u prošlosti i savremenosti. U počastima tradicionalizma i konzervativizma, etnocentrizma i etnonacionalizma, ksenofobije i kič patriotizma nalaze se glavne „ograde u svesti“ zbog kojih srpska kultura u celosti ostaje izvan glavnih tokova modernizacije i evropeizacije.

Ključne reči: Politički kič, ideologija, konzervativizam, pseudokultura, moralno zlo, tradicionalizam.

Kič je estetski ideal svih političara, svih stranaka i pokreta.

Milan Kundera

Uvod

Politika i politička praksa najčešće se dovode u vezu sa etičkim principima, a politički kič ne može se identifikovati izvan moralnih standarda određenog društva. Tradicionalizam je integralna komponenta konzervativne ideologije i prakse, a ova na svoj način predstavlja predvorje političkog kiča. Manipulisanje osećanjima ljudi lakše je izvodljivo ako se drži oprobanih obrazaca zloupotrebe tradicije sa primesama folklorno-

mitomanske ikonografije. U domenu političkog kiča kategorije istine i laži relativizuju se do krajnosti, pri čemu istina lako sklizne u laž, a laž bez problema dobija privid istinitog. U socijalno političkom kontekstu, kič izlazi iz okvira estetike i umetnički lepog zadirući u najšire polje etičkog i predstavljajući se, brohovski rečeno, kao suštinski moralno zlo. Konzervativna ideologija, koja je tesno povezana s političkom moći, propagira lažni osećaj konformističke sigurnosti i predstavlja vulgarnu manipulaciju tradicijsko-patriotskim osećanjima. Ona je bremenita predrasudama uz pomoć kojih porađa kič patriotizam. U svetu programiranom prema konzervativnoj ideološkoj matrici lako se proizvode „ograda u svesti“ koje sputavaju svaku inicijativu i individualnu akciju, otvarajući pri tom vrata totalitarnim projektima u društvu. U postsocijalističkom (takozvanom tranzicionom) periodu Srbija se povija pod teretom tradicionalizacije i, umesto da krene putem modernizacije i evropeizacije, ona se često vraća predmodernim vrednostima (kolektivno vlasništvo, centralizovana, tzv. komandna ekonomija, neracionalnost i/ili iracionalnost, nalaženje identiteta isključivo posredstvom kolektiviteta). Konzervativna ideologija ovde i sada sklapa paktove sa političkim kičem.

Kič kao moralno zlo

Prva asocijacija na reč „kič“ odnosi se na umetnost koja ide stranputicama autentične lepote i istine. Estetske komponente kiča (poput sentimentalnosti, lascivnosti ili banalnosti) jesu prisutne u delima koja pretenduju da se predstave u umetničkom svetlu, ali one nisu jedine. Poznata je stvar da kič parazitira na celokupnom tkivu kulture, uvlačeći se u sve pore društva – religiju i mit, porodicu i rađanje, nauku i saznanje, moral i ponašanje, turizam i sport.³ Kod Abrahama Mola (Moles) taj pojam dobija svojstvo univerzalnog atributa jer, po njemu, sve može biti nosilac kiča: „kič-predmet“, „kič-stav“, „kič-odnos“, „kič-nagon“, „kič-okruženje“, „kič-stil“, „kič-epoha“, „kič-doživljaj“, „kič-etika“, „kič-čovek“, pa i „kič-kič“.⁴ Ukratko, kič se najčešće objektivira u predmetima, ali u suštini kič je

---

³ Vidi: Zoran Gluščević, *Život u ružičastom. Antologija svakidašnjeg kiča*, Beograd: Prosveta, 1990. Gillo Dorfles, *Kič. Antologija lošeg ukusa*, Zagreb: Golden marketing, 1997. Nikola Božilović, *Kič kultura*, Niš:Zograf. 2006.

⁴ Abraham Mol, *Kič. Umetnost sreće*, Niš:Gradina, 1973. 39.

socijalno posredovani *odnos* koji dužim praktikovanjem kod nekih ljudi može postati i *način života*. Rečeno jezikom savremene sociologije, kič je proizvod socijalne konstrukcije ili našeg doživljavanja stvari, događaja ili ponašanja. Antropološka, sociološka i psihološka dimenzija kiča naročito je prisutna u politici, političkom iskustvu i praksi. U tom smislu kulturolog Ratko Božović smatra da je politika *rodno mesto kiča*, dok za književnika Milana Kunderu (Kundera) politika postaje najozbiljniji konkurent umetnosti koju on u kič obzorju vidi kao *masku lepote*.

Sociološko ispitivanje odnosa između kiča i politike ne može biti potpuno ako u sebe ne uključi elemente lažnog političkog morala, političke propagande i političkog rituala. Sve ovo uz napomenu da politika kao važna oblast društvenog života nije kič *per definitionem*. Ona nije u celosti ogrezla u kiču, budući da kao usmeravajuća delatnost (nauka, veština) ima zadatak (i moć) da društvo povede u pravcu progresa i razrešavanja njegovih protivrečnosti. Kada je reč o odnosu između kiča i politike, onda se ima posla, pre svega, sa kulturnom dimenzijom političkog života.

Identifikovanje primesa kiča u politici pretpostavlja razumevanje opšteg pojma „kič“. Uputno je poći od etimologije termina i pojma ove pojave koja je u diskurzivnom smislu skoro neukrotiva. Reč *Kitsch* potiče iz najmanje dva izvora: od engleske reči *sketch* ili od nemačkog glagola *etwas verkitschen*. U prvom slučaju radi se o skicama koje bi trebalo da zamene znatno skuplje originalne umetničke slike, dok se u nemačkoj varijanti ovaj izraz prevodi kao sakupljanje bezvrednih stvari, to jest starudije. U tome je sadržan element laži i lažne (stilske) vrednosti, tako da se celokupno značenje kiča metaforički odnosi na sakupljanje „umetničkog smeća“.⁵ Iz rečenog proizlazi da se kič odnosi prvenstveno na pojave iz domena umetnosti: umetničkog dela, estetskog doživljaja i ukusa kao estetske kategorije. Međutim, ukus nema samo estetsku konotaciju. On sintetizuje način življenja i ponašanja svakog pojedinca i, kao rezime čovekovog estetskog bića, nalazi se u tesnoj vezi sa ukupnošću njegove egzistencije.⁶ U tom smislu i kič, koji pripada tamnoj strani ukusa, izlazi iz sfere *umetnosti* (estetika) i proteže se na *čoveka* kao rodno biće (antropologija) i *društvo* kao ambijent u kome se čovek (p)ostvaruje (sociologija).

---

⁵ Ludvig Gic, *Fenomenologija kiča*, Beograd:BIGZ, 1979. 23.

⁶ Zoran Gluščević, cit. delo, 324.

Kič se nalazi na vrhu piramide reči koje se odnose na pseudokulturu. Grčka reč *pseudos* (ψευδος) u našem jeziku prevodi se kao neistina, laž, obmana. Pseudokulturne pojave su, prema tome, samo po spoljašnosti (formi) kulturne, a suštinski su nekulturne ili antikulturne. One su najobičniji surogati, falsifikati originala ili imitacije imitacija, kada je reč o umetnosti, a u ostalim sferama manifestuju se kao pseudomoralne, pseudoreligijske, kvazinaučne i kvaziistinite. Budući da i ljudi koji su poštteni a neobrazovani mogu izgovarati svakojake neistine, kod kiča nije reč o bilo kakvoj neistini, već samo o onoj koja podrazumeva *svesnu* obmanu i *programiranu* (*smišljenu*) laž. U kulturama koje ne idu u korak s vremenom laž postaje legitimno sredstvo održanja neke grupe na vlasti. U ovom kontekstu, Mikel Difren (Dufrenne) obelodanjuje dvoličnost kulture. Na jednoj strani medalje je pravo lice kulture, ovaploćeno u autentičnosti i istini, a na drugoj se nalazi kič kao njeno naličje i surogat. Iz Difrenove sentence o kulturi, po kojoj „ona vara zato što laže, a ne zato što je u zabludi“⁷ proizlazi da kič pripada *kulturi laži*. Laž koju emituje kič-subjekt predstavlja privid ili naličje istine. Ona je plasirana ređe u manifestnom i direktnom, a više u prikrivenom i eufemističkom obliku. Kič koji poseduje ogromnu ideološku prohodnost srodan je sa duhom totalitarizma, a njihovo „duhovno zajedništvo“ očituje se u sferi laži. Otuda je kič idealno sredstvo za „paradu laži“, koja počiva na prikriivanju svoje prave suštine.⁸

Neki teoretičari tretiraju politiku kao autonomnu oblast koja se nalazi izvan kategorija slobode i morala, inkorporišući ih u sebe onda kada to odgovara interesima njenih nosilaca. Pisac Vidosav Stevanović ide još dalje, pišući da u politici nema slobode. Nema je zato što je politika zarobljena uslovima, famoznim odnosom snaga, ćudima vremena i nastranostima ljudi. A po atributima koje joj ovaj autor pripisuje (zavisnost, potčinjenost, izdaja sebe, prevara, podlost, ponekad čak samo „praznina koja zveči“) ispada da je kič njeno imanentno svojstvo.⁹ Imajući na umu elementarne odlike kiča, za Ratka Božovića „politički stereotip je kič u svom najčistijem obliku“.¹⁰

---

⁷ Mikel Difren, *Umjetnost i politika*, Sarajevo:Svjetlost, 1982. 142.

⁸Zoran Gluščević, cit. delo, 139.

⁹ Vidosav Stevanović, *Dnevnik samoće (Izbor fragmenata 1988 – 1993)*, Beograd:Službeni glasnik, 2010. 601.

¹⁰ Ratko Božović, *Stranputice kiča*, Nikšić:Sociološka luča, 2/2009. 11.

Politički kič pripada razgranatoj porodici kič fenomena. On nema mnogo dodirnih tačaka sa umetnošću, ali na mapi kič kulture postoje elementi koji povezuju umetnost i politiku. I u jednoj i u drugoj sferi ima nečeg što je neautentično, patvoreno, varljivo, prolazno, lascivno, vulgarno, perverzno, nametljivo, isključivo, imitativno, banalno, ekscentrično i senzacionalno.¹¹ Estetizacija društva i politike začinjene „estetskim populizmom“ nisu nepoznanice u sociologiji i političkoj teoriji. Ipak, politički kič prvenstveno se sagledava kao zlo i pripada sferi etike i moralnog života. Laž u politici je svesno i tendenciozno plasirana u svrhu zadovoljenja nečijih interesa, ličnih ili grupnih. Ovde nije reč (samo) o laži jedne osobe, jednog političara, jednog lidera. Političke laži pokazuju sklonost pretvaranja u ideologiju čitavog društva ili države, tako da se može govoriti o svojevrsnom „podržavljenju kiča“. Vera Horvat Pintarić jezgrovito kaže: „Država laži stvara podržavljenu laž u kulturi“.¹²

Za pisca Hermana Broha (Broch) kič u umetnosti suštinski predstavlja moralno zlo, a čini se da je politička varijanta kiča najpribližnija ovakvom tretmanu. Naime, on u kiču vidi izvor zla, te na njega primenjuje isključivo etička merila. Stvaralac kiča (umetnik, ali ništa manje političar-lider) jeste „etički otpadnik“ i zločinac koji želi „radikalno zlo“. Jer, po Brohu, o čoveku koji stvara kič valja suditi kao o pravom zlotvoru, „etički niskom biću“.¹³ O dominaciji etičkih principa nad estetičkim u sferi umetnosti svedoči sâm autor, navodeći Adolfa Hitlera (Hitler) kao „beuslovnog pristalicu kiča“ koji je živeo za „krvavi“ kič, a voleo „saharinski“ ili jako zaslađeni kič.¹⁴ U vreme fašizma i nacizma „baklje i revolveri počinju se spominjati zajedno s kulturom“¹⁵, a uživanje u umetnički lepom otkriva „romantičnu“ i „nežnu dušu“ zločinaca i masovnih ubica. Istorija je prepuna takvih „esteta“. Recimo, u svoje vreme Hitler je važio za „pobornika lepote“. On je, jednako kao i njegov istorijski uzor Neron, bio i pobornik kiča. Upravo iz tih razloga Broh je, u duhu metafizičkog moralizma, opovrgao bilo kakvu vrednost *esteticizmu*, što će

---

¹¹ Nikola Božilović, cit. delo, 58–59.

¹² Vera Horvat Pintarić, *Od kiča do vječnosti*, Zagreb: Naklada CDD, 1979. 103.

¹³ Herman Broh, *Pesništvo i saznanje*, Niš: Gradina, 1979. 297.

¹⁴ Hermann Broch, „Bilješke o problemu kiča“, u: Dorfles, Gillo, Kič. Antologija lošeg ukusa, Zagreb: Golden marketing, 1997. 75.

¹⁵ Clement Greenberg, „Avangarda i kič“, u: Dorfles, Gillo, Kič. Antologija lošeg ukusa, Zagreb: Golden marketing, 1997. 120.

reći odvajanju „lepote“ od „dobra“ i „istine“. Takvo odvajanje, po njegovom mišljenju, bilo bi ravno zlu i pravoj katastrofi.¹⁶

Mogu se zapaziti izvesne konstante u ispoljavanju kiča jer neke osobine kiča važe za sva područja. Ipak, svaka oblast društvenog života je specifična. U tom smislu može se govoriti o kič osobenostima religije, turizma, muzike, arhitekture, sporta i drugog. Politički kič po mnogo čemu koincidira sa ostalima, ali je izuzetan po tome što je kod njega najprisutnija moralna dimenzija, ona koju je Broh pripisivao umetničkom kiču kao *reprerzentu zla*. Budući da su u politici emocije i arhetipovi pomešani sa predstavama i slikama, vršeći atak na čovekovu ukupnu egzistenciju, Kundera ih združuje u sintagmi *inkvizicija kiča*.

Politička produkcija privida

Čovekovo društveno biće ne može se odvojiti od čoveka kao političkog bića. Na osnovu Aristotelove (Αριστοτέλης) sintagme po kojoj je čovek određen kao *zoon politicon* zaključuje se da je ljudsko biće po prirodi političko. Ova tvrdnja sugerisana je njegovim poznatim stavom da onaj koji može da živi van zajednice ili je „zver ili bog“.¹⁷ Mnoštvo radova mudrih antičkih mislilaca posvećeno je politici, što govori o njenom značaju i neophodnosti za opstanak čoveka, društva i civilizacije. Međutim sentenca po kojoj je politika shvaćena kao čovekova sudbina prilično je zloslutna. Ona je u velikoj meri i istinita kada se zna da je politika započinjala ratove, prethodila holokaustu, postavljanju logorskih žica, odlučivala o životu i smrti.

Savremeni čovek takođe je političko biće. On je to danas možda i više nego juče, budući da je u politiku uvučen i onda kada je toga svestan, a još češće kada to nije. Čovek današnjice prisutan je u politici i kada to uistinu ne potrebuje. On ne može sprečiti da se politika bavi njime i ušetava u njegov život. Time se bekstvo savremenog čoveka iz političkog života predstavlja iluzornim. Društvena praksa i sociološka istraživanja pokazuju da se čovek u savremenosti ne može potpuno ljudski potvrditi u svom

---

¹⁶ Sreten Petrović, *Kič kao sudbina*, Beograd: Čigoja štampa, 2006. 33.

¹⁷ Aristotel, *Politika*, Beograd: Kultura, 1970. 6.

svakodnevnom i ličnom životu, ostajući u celosti i dosledno izvan politike i političkog uopšte. Istina je da čovek nije i ne može biti isključivo političko biće, ali se ipak on od iskona nalazi zarobljen u gvozdenim kandžama politike.

Na pitanje kako je kič našao uhlebljenje u politici najbolje se može odgovoriti ako se politika dovede u vezu sa istinom i laži. Istina, po Hani Arent (Arendt), viđena sa stanovišta politike, ima despotski karakter pa je stoga najviše mrze tirani. U suštini, istinitost se nikada nije ubrajala u političke vrline, a laž je u politici uvek važila kao dopušteno sredstvo.¹⁸ Kulminacija dolazi u momentu kada publika (narod, građani) kojoj se laži upućuju biva prisiljena da odbaci razliku između istine i laži, samo da bi preživela. Tada iz javnog života potpuno iščezava činjenična istina, a laž dobija legitimitet. Dolazi se do paradoksa da laž postaje kriterij istinitosti. Ko je u laži najubedljiviji, njemu se najviše veruje!

Svako bavljenje politikom ne može se apriori proglasiti nečasnim, nemoralnim i nedostojanstvenim. Vođenje politike demokratskim sredstvima, na osnovu moralnih principa i u svrhu zadovoljenja opštedruštvenih interesa, svedoči u prilog tezi da je politika i kao društvena delatnost i kao profesija jedna od najvažnijih društvenih institucija. Politika nije nemoralna *per se*, već nemoralnom postaje tako što se udaljava od svoje suštine i socijalne funkcije, zadovoljavajući pojedinačne i posebne interese na uštrb interesa društvene zajednice kao celine. Time ona stupa u predvorje kiča. A granica između kiča i ne-kiča u politici omeđena je odnosom prema moralu kao vrednosnoj kategoriji i regulativnoj ideji. Kič nije čak ni onaj nemoral u politici koji je otvoren i neskriven (to je manifestno zlo), već on podrazumeva samo takvo ponašanje koje je uvijeno, maskirano, kamuflirano i koje teži da se predstavi u svetlu koje ne odgovara njegovoj humanoj suštini. Politika koja je nemoralna u smislu da obmanjuje, seje laži i manipuliše ljudima, uskraćujući im slobodu i pretvarajući ih u podanike režima, jeste kič u esencijalnom smislu reči. Njena destruktivnost vidi se u tome što, s jedne strane, razara smisao zajedničkog života i zaustavlja napredak, a s druge, kod pojedinaca podstiče najgore osobine: lukavstvo, licemerstvo, poltronstvo, pokvarenost, bestidnost, surovost, mržnju, pa i

---

¹⁸Hana Arent, *Istina i laž u politici*, Beograd: „Filip Višnjić“, 1994. 69.

spremnost na zločin.¹⁹ Navedene osobine „krase“ autoritarnu politiku, promovišući nasilje kao legitimizaciju zla. Politika autoritarne vlasti (nasuprot demokratskoj politici koja preferira odgovornost, slobodu izbora i poštovanje univerzalnih moralnih vrednosti) isključuje javnost, ograničava slobodu i manipuliše ljudskim osećanjima. Ona se služi poluistinama koje su opasnije i od čistih laži budući da poluistine zamagljuje stvarnost, a kod ljudi izazivaju neizvesnost i pojačavaju strahove. Manipulišući javnošću, politika stvara privid demokratskog života, a *privid* (lepoga, dobroga, istinitoga) je jedna od osnovnih odlika kiča. Veštom manipulacijom i zloupotrebama vlasti, autoritarne vođe stvaraju društva fingirane modernizacije i fasadne demokratije.

Autoritarizam i monizam kao vladavina i samovolja Jednog nalaze se u nepodnošljivoj blizini Zla koje se u politici ispoljava sveobuhvatno, sistematično i organizovano.

„Ovo zlo podjednako razorno deluje i na pojedince i na celokupno društvo s tim što je ono po velični, količini i kvalitetu u tolikoj prednosti nad svakim drugim zlom da može u potpunosti da uništi ne samo čoveka već i celokupni živi svet“.²⁰

U autoritarnom društvu dolazi do identifikacije sa autoritetom koja vodi bespogovornoj odanosti, bolje rečeno, pokornosti liku i delu vođe. Na taj način građanin se stavlja pod starateljstvo vođe, a kritička javnost ustupa pred manipulativnom. Svaki sistem vladavine, pogotovo one koja nije demokratska, zasniva se na upotrebi moći, a ona leži u rukama vođa. Od ostalih osnova moći (upotreba fizičke sile, organizacija administrativne kontrole, manipulacija materijalnim podsticajima), vođe (naročito one harizmatске) koriste se simboličkom osnovom moći, pozivajući se na kulturnu tradiciju, religiozna ubeđenja, istoriju, zakone, različito državno znamenje i sve ostale simbole koji imaju moć da pokrenu ljude.²¹ U ekstremnoj varijanti državni vođa se pojavljuje kao „natčovek tamanitelj“, a uz pomoć razgranate državne administracije, kakva je ona iz vremena

---

¹⁹ Čedomir Čupić, *Politika i zlo*, Nikšić: Univerzitetska riječ, 1990. 64.

²⁰ Isto, 8.

²¹ Džonatan H. Tarner, *Sociologija*, Novi Sad, Beograd: Mediteran Publishing, Centar za demokratiju, 2009. 352.

nacizma, počinje se razvijati ideologija natčoveštva. Iza toga slede nasilja kakva čovekova mašta jedva može zamisliti.²² Tragično je da u totalitarnim ideologijama fizičko nasilje uvek prate i, kako je to lucidno sročio Tomas Man (Mann), nepremostive *ograde u svesti*. One vode odbijanju kritičkog rasuđivanja, analize i samoanalize.

Kič nije svaka politika, već samo rđava politika. Ona je postojala oduvek, ali je u smislu savremenog kič odnosa, po mišljenju Đila Dorflesa (Dorfles) karakteristična za moderne diktature. Poznato je da diktatori pribegavaju lažnim ritualima, zloupotrebi ili falsifikovanju mitova kao i samovoljnom tumačenju tradicije. Oni manipulišu masama i, u osnovi, ispoljavaju prezir prema čoveku – čine stvari koje narušavaju nečije moralno dostojanstvo. Zato pored estetičkog shvatanja kiča kao „lošeg ukusa“ treba razmotriti i njegovu sociološku dimenziju koja u kiču vidi „ideološku diverziju“. U kontekstu kič odnosa kao lažnosti i diverzije probija i njegova iskrivljena etička pozicija.²³

Politički kič kao ideološka konstrukcija manifestuje se u raznim oblicima, a jedna od njegovih karakterističnih varijanti je tzv. *patriotski kič*. Klišeji kič-patriotizma ispoljavaju se kao zajednički kič-klišeji koji deluju mimo svih granica i nacionalnih, odnosno, političkih boja i opredeljenosti. Tu se kič predstavlja kao univerzalna, sveopšta pojava, jer niče iz istih uzroka bez obzira na obeležja sredine i njene lokalne boje. U slučaju patriotskog kiča ima se posla sa manipulisanjem, veštom i prikrivenom zloupotrebom patriotskih osećanja uz primenu kič sredstava, a radi postizanja uskih parcijalnih interesa. Uz svojstva koja se ispoljavaju na psihološkom planu (stereotipija, oskudnost, lažnost u izboru motivacije, šablonizam, tehnika crno-belog slikanja), kič patriotizam postaje društvena konvencija. On postaje uslov bez koga se ne može, uvlačeći se u sve pore privatnog i javnog života i izvitoperavajući se u kič proizvod koji samo čeka svoj trenutak da pokaže destruktivno naličje – agresivnost, šovinizam, rasizam.²⁴

Totalitarizam je bitna odlika političkog kiča u društvima koja zahtevaju jednoumlje: jednu misao, jednu istinu i jedan jezik. U praksi, jezik totalitarista poznat je kao jezik opštosti, eufemizama, praznih fraza i lažne saglasnosti. Inače, totalitarizam se javlja kao ideologija i praksa širokog

---

²² Vera Horvat Pintarić, cit. delo, 106.

²³ Matei Calinescu, *Lica moderniteta*, Zagreb: Stvarnost, 1977. 216.

²⁴ Zoran Gluščević, cit. delo, 108–109.

uplitanja države u javne, društvene (ponekad i lične, privatne) odnose građana. Ta ideologija ostvaruje se uz pomoć represivnog institucionalnog aparata. Totalitarizam je moguć u svim sistemima privredno-političke i kulturne nerazvijenosti, a ispoljava se kroz diktaturu, apsolutizam, despotiju, teokratiju i druge oblike represivne vladavine.

Totalitarna svest je baza svih totalitarnih projekata. Ona predstavlja terminološku alternaciju izrazito plemenskog „duha palanke“. Taj duh prepoznaje se po „naglašenoj vernosti jedno-obraznom, uopštavajućem stilu kao čistom poricanju svake pojedinačnosti“.²⁵ U kontekstu kič kulture i totalitarne svesti moguće je konstituisati pojam *totalitarnog kiča*. Ovaj put uz obilatu pomoć pronicljivog Milana Kundera i njegovog „carstva totalitarnog kiča“. Ovo carstvo nalazi se tamo gde je vlast u rukama jednog političkog pokreta. Totalitarno kao pojam znači da je sve što narušava kič (svaka demonstracija individualizma, svaka sumnja, svaka ironija) isključeno iz života. S tog stanovišta je, po slavnom piscu, takozvani gulag nešto slično septičkoj jami u koju totalitarni kič baca otpatke. Kundera bravurozno i maestralno slika atmosferu totalitarnog kiča, definišući ga kao oblast iz koje su isključena sva pitanja:

„U carstvu totalitarnog kiča svi odgovori dani su unaprijed i isključuju bilo kakvo pitanje. Iz toga proizilazi da je stvarni neprijatelj totalitarnog kiča čovjek koji pita“.²⁶

Po Zoranu Gluščeviću, kič i totalitarna svest imaju jedan zajednički imenitelj: *manipulaciju* i *represiju*. Manipulacija predstavlja (ne)svesnu pripremu, pre svega psihološku, za totalitarnu svest. Ona je most ka ideološkoj indoktrinaciji i, konačno, društvenoj represiji. Totalitarna svest, kao i kič, hrani se i počiva na jednostranosti i isključivosti, odnosno duhovnoj lenjosti. Pasivni subjekt koji nije razvio u sebi kreativnu radoznalost kao kulturnu potrebu za sve što se oko njega zbiva, naviknut je da sve vidi očima šablona i kalupa koji mu drugi nameće, a on ih samo pasivno prihvata. Bespomoćan pred fenomenom politike, on i političku stvarnost neće moći da

---

²⁵ Radomir Konstantinović, *Filosofija palanke*, Beograd: Otkrovenje, 2006. 14.

²⁶ Milan Kundera, *Nepodnošljiva lakoća postojanja*, Sarajevo: Veselin Masleša, Svjetlost, 1990. 301.

primi drugačije do u manipuliranim oblicima koje mu nameće totalitarna svest.²⁷

Politički život savremenog društva kičiziran je na način koji priliči (post)modernom dobu. On biva određen politikom, ali i sam utiče na njenu estetizaciju diktiranu zahtevima masovne kulture. Nova, takozvana *spektakularna politika* postaje polje lansiranja različitih „imidža“ političara, slično stvaranju „brenda“ nekog uspešnog artikla. Ideološki sukobi političkih partija sve više se svode na nadmetanje različitih strategija reprezentacije i samopokazivanja, o čemu brinu specijalizovane agencije za politički marketing.²⁸ Dolazi do simbioze tržišnog i političkog modela kiča, čime se potvrđuje teza da „uporna ponuda kiča nikada nije bez izgleda na tržišni uspeh“.²⁹

U takozvanom *društvu spektakla*, u kome preovlađuju moderni uslovi proizvodnje, život je predstavljen kao ogromna akumulacija prizora. Sve što je nekada bilo neposredno doživljavano, udaljeno je u predstavu. „Spektakl nije samo skup slika, veli Gi Debor (Debord), i dodaje: “To je društveni odnos među ljudima posredovan slikama“. On ne može biti shvaćen kao puka vizuelna obmana koju stvaraju masovni mediji jer u suštini predstavlja „pogled na svet koji se materijalizovao“.³⁰ Političari takvoga društva postaju taoci nemoljivih očiju kamera i više nego ranije nastoje da spoljašnjim izgledom i gestovima privuku pažnju potencijalnih birača. Laž se seli iz polja trivijalne narativnosti u beskrajno polje vizuelnih utisaka.

Uloga medija je, generalno, počevši od sredine devedesetih godina prošloga veka do danas, jako uticala na građenje identiteta kome nisu podložni samo političari, već i „običan“ svet. Vreme postmodernizma favorizovalo je bezličan društveni odnos i paralelnu stvarnost preovladavajuće virtuelne komunikacije. Pojedinaac se izgubio u fragmentiranoj slici stvarnosti, a virtuelna stvarnost stvorila je nova obeležja medijske kič egzistencije. U prepletenosti virtuelne i stvarne zajednice kič će od imitativnog karaktera koji poseduje u stvarnosti postati u svom virtuelnom prostoru banalan, a često i agresivan. Na taj način postaće

---

²⁷ Zoran Gluščević, cit. delo, 129–130.

²⁸ Branislav Stevanović, *Političko-kulturne interferencije*, Niš: Filozofski fakultet, 2013. 208.

²⁹ Milan Ranković, *Opšta sociologija umetnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1996. 230.

³⁰ Guy Debord, *La Société du spectacle*, Paris: Champ Libre, 1987. 8.

nezaobilazan i konstitutivni element novog društva i lomljivog identiteta.³¹ Uprkos svemu, kič u kulturnom pogledu doprinosi održanju *status quo*-a i time sprečava otklon od političkog konzervativizma.

Zatočenici konzervativne svesti

Konzervativizam se često dovodi u vezu sa kičem. Da bi se odgovorilo na pitanje da li je svaki konzervativizam jednak kiču treba znati šta konzervativizam zapravo predstavlja. Reč „konzervativan“ ima mnoga značenja. Ona obuhvata ponašanje koje je umereno ili oprezno, životni stil koji je konvencionalan, moralni stav koji je konformistički, ali i svaki strah od promena. U kulturnom pogledu, konzervativizam je životni *credo* ili pogled na svet. Odbacivanje promena koje označavamo glagolom „konzervisati“ odnosi se, dakle, na pojedinca koji ne bi da menja ništa u svom životu, ali i na društvene grupe koje bi da održe stanje kakvo ono jeste u datom trenutku.

Međutim, svako opiranje promeni nema uvek ideološku konotaciju. Kada bi se konzervativizam sastojao samo od refleksne odbrane *status quo*-a, onda bi on bio prosto politički stav, a ne ideologija. Ideologijom on postaje tek kada bude zasnovan na posebnom skupu političkih verovanja o ljudskim bićima, društvima u kojima žive i značaju specifičnog skupa političkih vrednosti. U tom kontekstu konzervativizam postaje, poput liberalizma ili socijalizma, ideologija. Jednako kao politika, i ideologija po sebi ne može se smatrati običnom patvorinom koja se nalazi u bliskom srodstvu sa kičem. Međutim, već u definiciji pojma ideologije, Karl Manhajm (Mannheim) navodi „doživljaj nepoverenja i podozrenja“, koji se uvek oseća nasuprot onome ko drugačije misli. Takva činjenica nosi moralnu konotaciju, pogotovu kada se za „nosioc protivrničkog obmanjivanja“ ne uzimaju usamljeni subjekti, već se izvor protivnikove neistinitosti, lukavstva i zla – manje ili više svesno – pronalazi u „nekom društvenom činiocu“.³² Budući da je „konzervativna ideja“, po Manhajmu, jedan od četiri osnovna oblika utopijske svesti, ima razloga da se ideologiji pripiše uloga čuvara

---

³¹ Ivan Radojčić, „*Virtuelna kultura i/li konstrukcija novog kič identiteta*“, Nikšić: Sociološka luča, br. 1(2011): 61.

³² Karl Manhajm, *Ideologija i utopija*, Beograd: Nolit, 1968. 53.

konzervativnih misli i osećanja. Dok u liberalnoj utopiji postoji relativno približavanje onome što se nalazi „sada i ovde“, kod konzervativaca „utopija je već unapred uronjena u egzistenciju“.³³

Centralna verovanja konzervativne ideologije, piše Endru Hejvud (Heywood), jesu: *tradicija, ljudska nesavršenost, organsko društvo, hijerarhija i autoritet* i, napokon, *svojina*, koja pruža ugodan konformistički osećaj poverenja i pouzdanja.³⁴ Skup ovih ideoloških komponenti može proizvesti politički stav, a on dobija kič dimenziju onda kada ih skupno ili pojedinačno instrumentalizuje i stavi u funkciju parcijalnih ili ličnih interesa.

Oslanjanje na *tradiciju* je neupitno kada je reč o kontinuitetu društvenog razvoja, kulturnom progresu i prosperitetu. Tradicija pruža ljudima osećaj „ukorenjenosti“ i pripadnosti, ona ih vezuje za prošlost, oživljava kolektivno pamćenje i učvršćuje nacionalni i kulturni identitet. U ovom smislu, tradicija predstavlja izraz „nagomilane mudrosti prošlosti“. Konzervativci smatraju da institucije i prakse prošlosti treba sačuvati na korist sadašnjih i budućih generacija zato što je njih već „testiralo vreme“. To je u skladu sa notornom istinom da nas ima više pod zemljom nego na zemlji, pa je britanski pisac Gilbert Kit Česterton (Chesterton) svojevremeno pisao o tradiciji kao o „demokratiji mrtvih“, uz opasku da ona znači davanje glasova najopskurnijoj od svih klasa: našim precima.³⁵ Za razliku od tradicije, promena je putovanje u nepoznato: ona stvara neizvesnost i nesigurnost i tako ugrožava ljudsku sreću. Pošto su olako obećana sreća, artificalna romantika i lažna idila važne odlike kiča, u tim elementima tradicije političari konzervativnog kova nalaze odličan milje za manipulisanje tradicijsko-patriotskim kič osećanjima.

Od tradicije se očekuje da konzervira (zaštiti, sačuva, uskladišti) određene vrednosti koje su rezultat stvorenih tekovina prošlosti. Međutim, ona postaje negativna konzervativna sila u momentima kada počne da ruši mostove prema novome, savremenome i modernome. Tada tradicija kao pojava gubi tvoračku dimenziju i pretvara se u *tradicionalizam* kao „rđavu savest nemitotvorne svesti“.³⁶ Rečju, tradicija postaje instrument laži, fikcija

---

³³ Isto, 189.

³⁴ Endru Hejvud, *Političke ideologije*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005. 75.

³⁵ Isto, 76.

³⁶ Radomir Konstantinović, cit. delo, 141.

i obmane putem koga nosioci vlasti i moći ostvaruju svoje interese tako što govore o stvarima i događajima koji često nisu ni postojali. To se jednostavno zove „izmišljanje tradicije“.³⁷ Kada prošlost počne da se konstruiše i doteruje po imaginarnom i poželjnom modelu vladajućih elita, tradicija zadobija prava svojstva kiča koji kod ljudi budi sentimentalnost, nostalgiju i poznatu sklonost za dirljivost. Tradicijski kič je ugrađen u politički konzervativizam jer tradicija dobro služi političarima kao pokriće, izgovor, demagoško sredstvo opravdavanja sopstvene vlasti putem koga će oni potvrditi navodno očuvanje istorijskog kontinuiteta i identiteta, tobožnju nacionalnu veličinu, lažnu doslednost i kvazipatriotizam. Stoga nije preterano reći da je povezivanje kiča sa reakcionarnim političkim tendencijama prirodno i da proizlazi iz konzervativne i reakcionarne strukture kiča.³⁸

Tradicija i modernost kao kulturne pojave imaju sudbinu da žive jedna kraj druge. Karakter društva, odnosno društvenih elita, odlučuje o tome koja od njih će imati preimućstvo. Dakle, čak i kada su ti kulturni oblici međusobno oprečni dešava se da istodobno prebivaju u istom društvenom kontekstu. Tradicija i modernost ne isključuju se međusobno u svakom slučaju, mada po pravilu staro biva uvek prevaziđeno novim. Rečju, nije tačno da samo ono što je novo („napredno mišljenje“) ima izgleda da opstane, a da sve drugo postepeno odumire, ali svakako je istina da ono starije, gonjeno novim, mora da se preobražava.³⁹ Takođe, tradicija i modernizacija u praksi predstavljaju često komplementarne pojave.

„Uglavnom su netačna i stereotipna shvatanja koja govore o navodnoj statičnosti tradicionalnih i permanentnoj dinamičnosti modernih društvenih zajednica. Moderna društva, van svake sumnje, nisu lišena apsolutno svih oblika tradicionalnog razmišljanja, kao što ni tradicionalna društva nisu antimoderna bez ostatka. I više od toga: modernizacija može po potrebi da utiče na obnovu nekih tradicionalnih obrazaca kulture, ništa manje nego što neki

---

³⁷ Vidi: Erik Hobsbom i Terens Rejndžer, *Izmišljanje tradicije*, Beograd: Biblioteka XX vek, 2002; Entoni Gidens, *Odbegli svet*, Beograd: Stubovi kulture, 2005.

³⁸ Upor. Zoran Gluščević, cit. delo, 130.

³⁹ Karl Manhajm, cit. delo, 188.

tradicionalni sadržaji i simboli mogu poslužiti kao podrška modernizaciji“.⁴⁰

Novi kulturni pokreti mogu biti obnoviteljski u odnosu na prošlost, dok istovremeno neki kulturni oblici, vezani uz tradicije, mogu egzistirati kao izraz najpostojanijih sastavnica društva. Sukob tih različitih oblika može dovesti do različitih ishoda, u odnosu na to da li prevladavaju „napredni“ oblici nad tradicionalnima ili ovi drugi nad prvima, ili se pak u jednim i drugima zbivaju procesi uzajamnog prilagođavanja.⁴¹ Zato se čini da je najbolji način očuvanja kulturne postojanosti naći meru očuvanja starog ne rušeći mostove prema novom. U tom smislu se britanski konzervativizam, na primer, ozbiljno oslanja na ideje Edmunda Berka (Burke) koji je, umesto slepog otpora promenama, zagovarao razboritu spremnost da se „menja da bi se sačuvalo“.⁴² Neargumentovano glorifikovanje tradicije vodi direktno u kič, kao što i sve modernističke težnje koje nisu izraz realnih mogućnosti društva takođe završavaju u kič utopijama. Zato je u politici najbolje zauzeti stav takozvanog *političkog realizma*. On polazi od činjenica, a ne od mogućih konstrukcija i zamisli – oslanja se na oprobana i dokazana rešenja. Politički realisti traže oslonac u tradicionalnim institucijama koje ne dolaze u sukob s postojećom stvarnošću, ne ugrožavaju i ne sputavaju život. Kao što tradiciju treba prilagođavati savremenim uslovima, tako ni novo ne treba bezuslovno prihvatati već, ako je moguće, uskladiti ga sa tradicionalnim. Na taj način se kod političkog realiste održava u sadašnjosti preživela prošlost i novostvorena sadašnjost.⁴³

Na lestvici konzervativne ideologije *ljudska nesavršenost*, po Hejvudu, dolazi odmah iza tradicije. Po konzervativcima, za koje je bolje „ništa ne raditi“ nego „nešto raditi“, ljudska bića se shvataju kao moralno nesavršena, sebična i gramziva. Stoga će ljude od zločina odvratiti samo zakon koji će se strogo primenjivati. Zločin nije produkt nejednakosti u društvu, već osnovnih ljudskih instinkata. Odatle konzervativna sklonost prema jakoj vladi i „krutim“ režimima kaznene politike. Za konzervativce,

---

⁴⁰ Nikola Božilović, „Kulturna memorija i izazovi modernizacije“, Beograd: Socijalna misao, br. 2(2012):118.

⁴¹ Franco Crespi, *Sociologija kulture*, Zagreb: Politička kultura, 2006. 152.

⁴² Endru Hejvud, cit. Delo, 72.

⁴³ Čedomir Čupić, cit. delo, 102–103.

uloga zakona nije da podrži slobodu, već da sačuva poredak.⁴⁴ Ovako krute i bizarne ideje proizlaze iz konzervativnog utemeljenja u tradiciji. Preterana umerenost, oprez i odbijanje svakog rizika onemogućava ispoljavanje individualnosti, sprečava kreativnost i sputava inicijativu. Konzervativističko gledište daje pristanak životarenja u baruštini. Tu nema nikakvog talasanja koje bi moglo da uslovi bilo kakvu promenu. Budući da su individualnost, kreativnost i inicijativa uz (stvaralački) rizik temeljne odrednice slobode, u društvu po meri konzervativaca nema mesta bilo kakvoj promeni, a nekmoli reformi ili revoluciji. Takav konformistički život je prepun privida i lažne sigurnosti, što skupa stvara uslove za ostvarenje prave kič egzistencije.

Za razliku od liberala, tradicionalni konzervativci su zagovornici *organskog društva*. Takvo shvatanje društva ponovo je u vezi sa nesigurnom ljudskom prirodom koja ima očajničku potrebu pripadnosti zajednici. Pojedinaac ne može biti odvojen od društva, što će reći od porodice, prijatelja, kolega, lokalne zajednice, sve do nacije. Tradicionalni konzervativci društvo shvataju kao živo biće, organizam, a unutar organizma, celina je nešto više od njegovih pojedinačnih delova. Upotreba „organske metafore“ i mehaničko shvatanje društva oblikovani su iz institucionalističke i funkcionalističke perspektive, u kojoj nema mesta elementima ljudske duhovnosti kao što su nadahnuće, inspiracija ili imaginacija. Ispada da je društvo prirodna pojava i da u njemu vladaju zakoni koji su predestinirani. Prošlost je odredila sadašnjost i budućnost, te navedene ljudske osobine, po konzervativcima, nisu ni potrebne. U „organskom društvu“ građani se nalaze u carstvu tradicijom programiranog života.

Pošto smatraju da je nejednakost neizbežno organsko svojstvo organskog društva, a ne puka posledica individualnih razlika, konzervativci tradicionalno veruju da je društvo po prirodi hijerarhijski ustrojeno. Zbog organicizma i verovanja u *hijerarhiju*, tradicionalni konzervativci imaju izraženu tendenciju ka *paternalizmu* (delovanje na „očinski način“) i veru u *autoritet* (vlast u školama, na radnom mestu, u društvu kao celini). Oni se zalažu za zajedničku kulturu i podržavaju nacionalne vrednosti kao zalogu patriotizma i identiteta, dok su, s druge strane, protivnici kulturnog pluralizma.⁴⁵ U najkraćem, ovo shvatanje ograničava slobodu i doprinosi „infantilizaciji“ društva. U našem slučaju ono ima sve odlike kičističkog

---

⁴⁴ Endru Hejvud, cit. delo, 78.

⁴⁵ Isto, 83–84.

razumevanja i objašnjavanja, budući da počiva na egalitarizmu, parazitira na antiintelektualizmu, sadrži antiurbanu komponentu, zahteva slepu pokornost, legitimizuje prosečnost i odbacuje različitost.

Odnos prema vlasništvu tradicionalnih konzervativaca ne odudara od njihovog odnosa prema tradiciji, čoveku, društvu i autoritetu. *Svojina* je, po njima, „zarađena“, što se tiče onih koji vredno rade. Zato je, generalno, u sadržaj konzervativne ideologije ugrađeno verovanje u štednju, koja je vrлина po sebi. Naravno, prava pojedinca odmeravaju se prema interesima društva i nacije.⁴⁶ Predani rad i bogatstvo stečeno na osnovu rada jesu vrline i, kao što je poznato, oni su ugrađeni u etički kodeks protestantske religije u kojoj rad i sticanje bogatstva imaju važnu ulogu u potvrđivanju čoveka u društvu i pred Bogom.⁴⁷ U tumačenju konzervativaca, pak, to ima drugačiju konotaciju i, kada se spoji sa tradicionalističkim shvatanjima ljudske prirode, organskog društva, hijerarhije i autoriteta, čitava priča dobija dimenziju kič patriotizma i paternalizma, nacionalizma i autoritarnosti.

Sociolozi i politikolozi razmišljaju o sudbini konzervativizma u XXI veku. Oni se pitaju kako konzervativizam može ostati relevantan u postsocijalističkoj eri iliti postmodernom dobu. Pored nesumnjivih razlika, postoji nešto što je zajedničko tradicionalnom konzervativizmu i postmodernizmu: zagovornici oba pravca smatraju da je istina suštinski parcijalna i lokalna. Međutim, jasno je da dolazak postmodernog doba pretili da podrije samu osnovu tradicionalnog ili organskog konzervativizma.⁴⁸ Ako se zna da postmodernizam, između ostalog, relativizuje i dovodi u pitanje sve vrednosti (estetske, etičke, političke, ideološke i ostale), pitanje je da li on ostaje izvan svake kič pozicije. Još konkretnije: da li on uopšte zauzima kakvu poziciju? Čini se da tu postoji nekakav vakuum, a on predstavlja dobru podlogu za raznorazne kič umotvorine.

---

⁴⁶ Isto, 85.

⁴⁷ Maks Veber, *Protestantska etika i duh kapitalizma*, Novi Sad: Mediteran Publishing, 2011.

⁴⁸ Endru Hejvud, cit.delo, 107.

Kič u našem dvorištu

Kič svuda, kič u svakom vremenu, ali i kič ovde i sada. Postoje kulturne univerzalije, pa dakle i kič konstante, međutim, svaki kič poprima lokalnu, to jest nacionalnu boju. Činjenica da se Srbija XXI veka nalazi u predmodernom stadijumu razvitka sama po sebi govori o duhovno raspolućenoj zemlji, državi na pola puta, o Srbiji koja nije „ni tamo, ni ovamo“. Stavovi njenih građana o najvažnijim društvenim pitanjima najčešće su dijametralno suprotni. Karakterističan je njihov odnos prema Evropskoj uniji. Većinska Srbija je za priključivanje toj zajednici, ali... U Srbiji svaki iskorak ka novom započinje sa uzdržanim „ali“: „Mi bismo u Evropu, ali pod našim uslovima“. To može biti čak simpatično kao nekakva mantra, ali je zabrinjavajuće u smislu da Srbija u svemu uvek staje na pola puta. Zato se za nju kaže da nije „ni riba ni devojka“. Neko će zapitati: pa gde je tu kič? Kič je upravo u takvom *odnosu* koji je, po pravilu, odnos koji pokazuje neodlučnost, neistrajnost, kolebljivost i prevrtljivost, u konkretnom slučaju, „nacionalnog karaktera“. Taj odnos ukazuje na tromost i klonulost duha, na njegovu tupost i opštu mentalnu konfuziju. Srbija uvek staje na pola puta i ostaje neodlučna kada se nađe pred životnim raskrsnicama. Danas je to raskrsnica u dva smera: jedan pokazuje evropski pravac, a drugi vodi put tame, u srednjovekovnu manastirsku tišinu. Kome se carstvu privoleti?

Najviše zabrinjava činjenica da se modernizacija Srbije rasteže na poslednja dva veka i da pri tom ona još uvek nije dovršena – Srbija nije stala uz rame za najrazvijenijim evropskim državama. Izgleda neverovatno (*senzacionalnost* je važna odlika kiča – prim. N. B.), ali nedoumice i nesporazumi srpske kulture i danas su gotovo isti i lome se oko istih pitanja kao pre sto ili više godina. Današnja situacija u svetu („duh vremena“) pokazuje da se svet menja neverovatno brzo, tako da u kompoziciju voza globalizacije mogu uskočiti samo oni koji pred sobom imaju jasan cilj i zacrtane planove razvoja. Srbija ne spada u takve. U njoj se, recimo, još uvek raspreda o Kosovu kao o „kolevki srpstva“, što je obična mantra ili poluistina. Ta sintagma ušla je u kolektivnu memoriju naroda iz čije svesti ne mogu da je izbace ni realne činjenice života. Sa narodom koji se više puta sapliće o isti kamen (10 odsto visokoobrazovanih) vi možete dobijati izgubljene bitke (od one na Kosovu 1389. do poslednje, sa NATO paktom 1999). Kao dokaz za pobeđe u „ratovima u kojima nismo učestvovali“

pronašli smo spasonosnu formulu u sintagmi „moralna pobjeda“. Ona je uvek bila garant naših tobožnjih velikih uspeha, dobitna karta iz koje se svaki naš poraz pretvarao u trijumf.

U postsocijalističkoj eri Srbija je doživela, poput mnogih zemalja tog sveta, snažnu retradicionalizaciju i remitologizaciju. Pod teretom tradicionalizacije ona se okrenula prošlosti i izabrala da živi u njoj. Vezivanje za prošlost vodi nužno oblikovanju palanačkog duha tradicionalizma i mitomanije i vraćanju predmodernim vrednostima. Projektovanje moderne demokratske transformacije društva ustupa mesto „retradicionalizaciji perspektiva“: u ime nacionalne autonomije i suvereniteta popularizuje se monarhija, podržava se trend klerikalizacije i desekularizacije društva, marginalizuje se značaj individualnih građanskih prava i sloboda.⁴⁹ Relevantnost istorijskih mitova svakako nije samo obeležje srpske kulture budući da je ona evidentna u svim zemljama jugoistočne Evrope. Zbog toga je među stanovništvom ove geopolitičke regije raširen aistorijski način mišljenja, u kome se vreme ne posmatra kao linearno, već kao liminalno. Tako se protok vremena deli na osnovu važnih događaja (kakav je u Srbiji, primerice, Kosovski boj 1389. godine), a konkretno odvijanje istorijskih događaja ima podređenu ulogu. Uzimajući narodnu tradiciju i narodno predanje kao osnovu tumačenja istorije, državna politika srasta sa narodnom tradicijom i mitskim pogledom na svet.⁵⁰ Na taj način dolazi do samoizolacije, sa mazohističkim ponašanjem koje je nerazumljivo „ostatku sveta“.

Najmanja opasnost pretili Srbiji od kič predmeta – ljupkih suvenira i gadžeta, vrtnih patuljaka, kičerajskih slika iz staklorezačkih radnji ili srceparajućih TV sapunica. Opasno je što čitava zemlja stoji na (bolesnom na smrt) *postamentu kič kulture* koji pruža kancerozne metastaze na čitavo društveno telo. Ne zaboravimo da je Abraham Mol (Moles) svojevremeno napisao da kič nije stvar već *odnos* između čoveka i stvari. Iz toga sledi da se značenja kiča nalaze prevashodno u ljudima. Iz njihovih iskrivljenih odnosa reflektuju se kič-predmeti, pa i sam život kao kič. Jedna zemlja nalazi se u

---

⁴⁹ Zagorka Golubović, *Moji horizonti: mislim, delam, postojim*, Beograd: Žene u crnom, Centar za ženske studije i istraživanja roda, 2012. 99.

⁵⁰ Klaus Rot, *Od socijalizma do Evropske unije*, Beograd: Biblioteka XX vek, 2012. 119–120.

stanju bezizlaza onda kada kič postane njen način života u svakodnevlju.⁵¹ Neodgovorna populistička politika dopustila je da kič na velika vrata uđe u Srbiju. Kič predugo nagrizava srpsku kulturu poput korova, a poslednjih nekoliko decenija on je gotovo postao njen zaštitni znak. Premijer Zoran Đinđić je povodom toga izrekao sjajnu misao, primerenu aktuelnom trenutku: „U svakoj zemlji ima korova, samo se u Srbiji korov zaliva“.

Mnogo je primera iz relativno bliske prošlosti odakle izranja tradicionalna duhovna matrica koja proizvodi otpore prema modernizaciji srpskog društva. Tipičan primer je slučaj sa beogradskom kanalizacijom s kraja XIX veka. O njoj se raspravljalo 35 godina pre nego što je ona uopšte počela da se gradi, dok su ljudi umirali od posledica nehigijene. Slične stvari događale su se sa elektrifikacijom, vodovodom i uvođenjem tramvaja u prestonicu, koja predstavlja paradigmu ukupne modernizacije Srbije.⁵² Da je bilo više smelosti, duhovne radoznalosti i inicijative, modernizacija zemlje ne bi nailazila na toliko prepreka.

Današnja Srbija je sekularna država sa republikanskim uređenjem. Međutim, njeno političko rukovodstvo združeno je u „svetom trojstvu“ koje čine predsednik Republike, premijer (uključujući vladu i parlament) i – Srpska pravoslavna crkva (*sic*). Ova crkva zaokupljena je više svetovnim (profanim) nego svetim (sakralnim) poslovima, jer se ona, tobože, stara o zdravlju nacije i države. Srpsko društvo ispunjeno je mnogim paradoksima: zvanično se slave i državni i crkveni praznici, državni simboli nose uglavnom monarhistička znamenja, Republika ima svog prestolonaslednika iako, naravno, nema ni kralja ni presto itd.

U vezi sa pravom postmonarhističkom pomamom javlja se još jedan politički paradoks Republike Srbije. To je „pametnom svetu“ nerazumljiva i, po svemu sudeći, lažna nostalgija za nekadašnjim srpskim kraljevima i njihovim porodicama. Poslednjih godina lančano se (post)sahranjuju posmrtni ostaci kraljeva, kraljica i njihovih potomaka, čak i uz protivljenje nekih članova porodice. Naime, zemni ostaci uglednih predaka umrlih u inostranstvu vade se iz grobova i, po nalogu srpske državno-političke elite, prenose se u Srbiju. Ne bi u tome činu bilo ničeg lošeg da čitava ceremonija ne poprima oblik spektakla u kome ima mnogo nesuvislosti i neukusa. U

---

⁵¹ Nikola Božilović, *Kič kultura*, Niš: Zograf, 2006. 22.

⁵² Dubravka Stojanović, *Iza zavese. Ogledi iz društvene istorije Srbije 1890 – 1914*, Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2013. 8.

Srbiji, na Oplencu (u prisustvu visokih državnih zvaničnika, diplomata, vladika i „savetodavnih tela Krune“) priređuje se „višestruka“ državna sahrana sa svim odlikama *pogrebnog kiča*, uključujući elemente „dirljive banalnosti“ i „banalne dirljivosti“. ⁵³ Sve ovo praćeno je neiskrenom i narcisoidnom paradom osećanjima do juče zakletih antimonarhista. Sahrane sa karnevalskim obeležjima jesu nepotreban luksuz u zemlji koja se suočava sa ogromnim teškoćama (ekonomskim, socijalnim i kulturnim). Smotra samoprikazivačkih glumačkih instinkata i ispoljavanje nekrofilnih strasti govore o tradicionalističkoj kič nostalgiji neprimerenoj vremenu i prostoru. U navedenim slučajevima ne radi se o iskrenom saosećanju i poštovanju mrtvih, već o glorifikovanju prošlosti koja na svaki način želi da se predstavi mnogo boljom i časnijom nego što je to uistinu bila. „Svetla“ prošlost javlja se kao zamena ili nadomestak za sumornu sadašnjost i krajnje neizvesnu budućnost. Politički kič i religiozni kič u ovom slučaju nalaze zajedničku inspiraciju, udruženi su na jednom mestu. I kod jednog i kod drugog prisutno je „žrtvovanje istinitosti zarad dopadljivosti“, pri čemu istina koja je bremenita unutrašnjim protivrečnostima dobija „fatalan ukus saharina“. ⁵⁴ Ovakve antinomije tipične su za konzervativno (antimoderno) društvo koje tumara u magli političkog kiča.

Politički život u Srbiji nekad i sad zatrovan je napred opisanim elementima konzervativne ideologije. Pored *tradicionalizma*, društvo na našem prostoru razumevalo se kao *organska tvorevina*, a *pokornost autoritetu* bila je osobina koja se podrazumevala. Politički život bio je (i ostao) krajnje intimizovan jer su se političke partije, pa i čitava država, doživljavale kao deo familijarnog jezgra. Srpsko društvo oduvek je bilo preopterećeno politikom i političkim strastima, tako da se kulturna klima na početku XX veka veoma malo razlikovala od ove danas:

„Shvatanje stranke kao proširene porodice, a stranačkog vođe kao oca i svodenje unutrašnjih odnosa na lične afinitete dovodilo je do toga da je čitav javni prostor postajao zasićen ličnim odnosima, dok su politička načela zamenjivana strasnim odnosima ljubavi i mržnje,

---

⁵³ Zoran Gluščević, cit. delo, 73.

⁵⁴ Isto, 100–101.

koji su kočili rad državnih institucija, stavljajući lični iznad javnog interesa“.⁵⁵

Ratovi koji su zahvatili SFR Jugoslaviju devedesetih godina minulog veka još više su kod Srba pojačali osećanja ekskluzivnosti, isključivosti, inata i samodovoljnosti. Oni su razbuknuli nacionalna osećanja, koja su prerasla u nacionalizam, šovinizam i etnofiletizam. Način života bio je ispunjen nacionalnim egoizmom, ksenofobijom, homofobijom, verskom netolerancijom, kršenjem prava manjina (Romi, LGBT populacija) i, uopšte, nepoštovanjem bilo kakve različitosti. Život se preselio u svet privida, obmane, laži i poluistina.

Društvo zahvaćeno kičem prepuno je paradoksa. U Srbiji se živelo potpuno izvan realnosti savremenog sveta, mitovi prošlosti postali su jedina stvarnost. U svetu iliti „carstvu nebeskom“ konstruisanom od „laže i paralaze“⁵⁶ verovalo se u božansko izbavljenje i nebesku pravdu, a spas se tražio u vođama koje su bile divinizovane i obožavane kao idoli. U društvu koje se nalazi u stanju anomalije ima mesta samo za polusvet. U njemu pisac Stevanović otkriva „novu vrstu, mutantsku“. Nju čine lopovi koji tvrde da su predvodnici nacije i spasioci domovine, jedini pravi Srbi. „Lopovi entuzijasti i lopovi altruisti, lopovi svetosavci i nikolajevci. Ukratko, lopovi patrioti“.⁵⁷ „Dežurni rodoljupci“ smatraju sebe i nosiocima pravoslavne vere, koju, iz potrebe da se isključe iz ostalog hrišćanskog sveta, nazivaju svetosavljem. Za njih su vernici ostalih boja svi odredom jeretici, đavalove sluge ili neznabošci. U tako obezglavljenom društvu konzervativizam je mogao biti jedina ideologija, ako je nje uopšte i bilo, a politički kič uvukao se u sve pore sistema. Evo originalnog literarnog i slikovitog viđenja strukture tog srpskog društva, iz pera pisca koji je surovost vlasti osetio na sopstvenoj koži:

„To je komunizam bez marksističke osnove, šovinizam koji se nameće kao okvir nove ideologije, pravoslavna crkva koja je srećno u praksi ostala bez osnovica religije, policija koja raste voljom poludiktatora, vojska koja se raspada iznutra, birokratija koja nagrizava sopstvenu državu, država koja otvoreno ratuje protiv svog stanovništva koje se tome ne opire, opozicija koja brani stavove

---

⁵⁵ Dubravka Stojanović, cit. delo, 121.

⁵⁶ Danilo Kiš, *Enciklopedija mrtvih*, Beograd: BIGZ, 1994. 19.

⁵⁷ Vidosav Stevanović, cit. delo, 322.

pozicije, inteligencija koja se konačno predala zatvorenom duhu, radnici koji neće da rade i seljaci koji su veseli zbog neobrađene zemlje i propalih useva“.⁵⁸

Ratno vreme, ekonomska kriza i siromaštvo stvaraju i duhovnu bedu koja ostaje decenijama po prestanku ratovanja. Sociolozi često navode jedno opšte mesto, po kome revoluciju možete izvršiti za nekoliko dana, institucije obnoviti za nekoliko nedelja, a svest ljudi ne možete promeniti za još nekoliko decenija. Tako je i sa Srbijom. Posle silnih borbi nastupa vreme mira, ali način života ne menja se preko noći. Menjaju se samo uloge, odnosno njihovi nosioci. Umesto ratnih profitera, na novu društvenu kič pozornicu stupaju „antiratni profiteri“, autokratsku vlast zamenjuje „demokratska“ autokratija to jest samovolja, institucije postoje samo na papiru, a odluke se donose u partijskim kuhinjama. Pri tom, fikcija je poželjnija od realnosti koja se teško i nevoljno prihvata. U srpskoj varijanti to znači da, na primer, Kosovo ostaje u Srbiji iako Srbija tamo nema ni zrna legitimne vlasti. Na drugoj strani, stvara se mit o Srbiji kao „lideru Balkana“, mada u njoj vladaju nezapamćena beda i nezaposlenost, cvetaju mito i korupcija, a caruje organizovani kriminal u sprezi sa kvazimenadžerstvom. Izmišljanje neprijatelja i dalje ostaje srpski specijalitet koji je vrlo zgodan kao pokriće za sve slabosti režima. Neprijatelj je neophodan kao simulant neprekidne opasnosti. On biva ugrađen u sistem kao „kohezijska snaga“.⁵⁹ Imaginarni neprijatelj na taj način postaje stvarna opasnost, a politička manipulacija pokazuje da su njena sredstva neiscrpnna. Nova real-politika zasnovana na političkom pragmatizmu neophodna je u takvim uslovima, ali ostaje pitanje da li ona može da se nosi sa društvom ogrezlom u prljavim lažima i samoobmanama (*society trash*). Jer, kič poseduje snagu i izdržljivost sa kojom je teško izaći na kraj, a njegovoj prevrtljivosti i prilagodljivosti svakom političkom i društvenom sistemu može pozavideti i najdovrtljiviji kameleon.

---

⁵⁸ Isto, str. 569–570.

⁵⁹ Herbert Marcuse, *Čovek jedne dimenzije*, Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1968. 64.

Zaključak

Sloboda i moral su, po definiciji, najbitniji atributi politike. Međutim, ako je sloboda u konkretnoj političkoj praksi onemogućena ili sputana, a moralno ponašanje u smislu poštenja i odgovornosti diskvalifikovano, onda je reč o *prividu* političkog koje ima za cilj da maskira istinu, zamagli stvarnost i zadovolji parcijalne interese pojedinaca ili grupa na vlasti. U odsustvu prave kulture caruje pseudokultura, lažna i patvorena. Ona predstavlja idealnu podlogu za procvat pseudopolitičkih pojava i nastanka autoritarnih društvenih zajednica.

Konzervativna ideologija, oličena u „lažnoj svesti“ i lažnom političkom moralu, uz to potpomognuta političkom propagandom sa odgovarajućim ritualima, otvara vrata političkom kiču koji je veoma penetrantan i lako zahvata čitavo društvo. U *kulturi laži* politika predstavlja područje koje proizvodi svesnu obmanu i programira unapred smišljenu laž. Takva politika uspeva da preživi zahvaljujući atributima kakvi su primitivnost, agresivnost, lascivnost, vulgarnost, senzacionalnost, perverznost, isključivost i banalnost. U atmosferi pseudokulture kič lako nalazi pribežište u politici – istina prestaje biti politička vrlina, a laž postaje legitimno, dopušteno, čak poželjno, sredstvo.

Autoritarna politika suštinski je nosilac konzervativne ideologije i totalitarne svesti. Ona promovise nasilje legitimišući nemoral i zlo. Pogubnost takve politike sadržana je u činjenici da stvara privid demokratije i slobode, a zapravo ona sputava osnovna građanska prava i guši individualne slobode. Ova politika počiva na pokornosti liku i delu vođe, a njene osnovne metode jesu *manipulacija* i *represija*. Između mnogih odlika, oslanjanje na tradiciju predstavlja jednu od centralnih poluga konzervativne ideologije. Ovde se tradicija ne shvata u najširem smislu (kao očuvanje kulturnih tekovina prošlosti), već se radi, naprosto, o zloupotrebi tradicionalnih osećanja ljudi. Autoritarna nedemokratska društva su nosioci mitotvorne svesti i tradicionalizma kao negativne varijante tradicije. Nosioci moći blokiraju promene, pojačavaju nepoverenje u društveni napredak putem racionalnog planiranja i prikazuju iskrivljenu sliku modernizacije. U političkoj praksi nisu retki slučajevi da vođe izmišljaju tradiciju, instrumentalizuju je i stavljaju u službu zadovoljenja sopstvenih interesa.

Napred izrečeno se prostom dedukcijom lako može primeniti na *kulturu društva Srbije*, na njegovu modernizaciju koja posle dva veka još uvek nije dovršena. Politički život srpskog društva, i danas kao nekada, karakterišu tradicijski konzervativizam i pokornost autoritetu. Političke partije su suštinski nosioci ljudskih sudbina, a institucije predstavljaju mrtvo slovo na papiru. Zbog dugogodišnjih otpora promenama, uz jake procese retradicionalizacije, remitologizacije i klerikalizacije, Srbija ne može uspešno da se integriše u demokratsku zajednicu evropskih društava. Konzervativna ideologija uselila se u sve pore društvenog života, a život „običnih“ ljudi preselio se iz sumorne stvarnosti u svet obmane, privida i ružičastih laži.

Literatura

1. Arent, Hana. *Istina i laž u politici*. Beograd: „Filip Višnjić“, 1994.
2. Aristotel. *Politika*. Beograd: Kultura, 1970.
3. Božilović, Nikola. *Kič kultura*. Niš: Zograf, 2006.
4. Božilović, Nikola. „Kulturna memorija i izazovi modernizacije“. Beograd: *Socijalna misao* 2/2012, 113–129.
5. Božović, Ratko. „Stranputice kiča“. Nikšić: *Sociološka luča* 2/2009, str. 3–18.
6. Broch, Hermann. „Bilješke o problemu kiča“, u: Dorfler, Gillo, *Kič. Antologija lošeg ukusa*. Zagreb: Golden marketing, 1997, str. 59–78.
7. Broh, Herman. *Pesništvo i saznanje*. Niš: Gradina, 1979.
8. Calinescu, Matei. *Lica moderniteta*. Zagreb: Stvarnost, 1977.
9. Crespi, Franco. *Sociologija kulture*. Zagreb: Politička kultura, 2006.
10. Čupić, Čedomir. *Politika i zlo*. Nikšić: Univerzitetska riječ, 1990.
11. Debord, Guy. *La Société du spectacle*. Paris: Champ Libre, 1987.
12. Difren, Mikel. *Umjetnost i politika*. Sarajevo: Svjetlost, 1982.
13. Dorfler, Gillo. *Kič. Antologija lošeg ukusa*. Zagreb: Golden marketing, 1997.
14. Gic, Ludvig. *Fenomenologija kiča*. Beograd: BIGZ, 1979.
15. Gidens, Entoni. *Odbegli svet*. Beograd: Stubovi kulture, 2005.
16. Gluščević, Zoran. *Život u ružičastom. Antologija svakidašnjeg kiča*. Beograd: Prosveta, 1990.

17. Golubović, Zagorka. *Moji horizonti: mislim, delam, postojim*. Beograd: Žene u crnom, Centar za ženske studije i istraživanja roda, 2012.
18. Greenberg, Clement. „Avangarda i kič“, u: Dorfler, Gillo, *Kič. Antologija lošeg ukusa*. Zagreb: Golden marketing, 1997, str. 117–130.
19. Hejvud, Endru. *Političke ideologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.
20. Hobsbom, Erik i Terens Rejndžer (ur.). *Izmišljanje tradicije*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2002.
21. Horvat Pintarić, Vera. *Od kiča do vječnosti*. Zagreb: Naklada CDD, 1979.
22. Kiš, Danilo. *Enciklopedija mrtvih*. Beograd: BIGZ, 1994.
23. Konstantinović, Radomir. *Filosofija palanke*. Beograd: Otkrovenje, 2006.
24. Kundera, Milan. *Nepodnošljiva lakoća postojanja*. Sarajevo: „Veselin Masleša“, Svjetlost, 1990.
25. Manhajm, Karl. *Ideologija i utopija*. Beograd: Nolit, 1968.
26. Marcuse, Herbert. *Čovjek jedne dimenzije*. Sarajevo: „Veselin Masleša“, 1968.
27. Mol, Abraham. *Kič, umetnost sreće*. Niš: Gradina, 1973.
28. Petrović, Sreten. *Kič kao sudbina*. Beograd: Čigoja štampa, 2006.
29. Radojičić, Ivan. „Virtuelna kultura i/li konstrukcija novog kič identiteta“. Nikšić: *Sociološka luča* 1/2011, str. 54–62.
30. Ranković, Milan. *Opšta sociologija umetnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1996.
31. Rot, Klaus. *Od socijalizma do Evropske unije*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2012.
32. Stevanović, Branislav. *Političko-kulturne interferencije*. Niš: Studentski kulturni centar, 2013.
33. Stevanović, Vidosav. *Dnevnik samoće (Izbor fragmenata 1988 – 1993)*. Beograd. Službeni glasnik, 2010.
34. Stojanović, Dubravka. *Iza zavese. Ogledi iz društvene istorije Srbije 1890 – 1914*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2013.
35. Tarner, Džonatan H. *Sociologija*. Novi Sad, Beograd: Mediterran Publishing, Centar za demokratiju, 2009.

36. Veber, Maks. *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing, 2011.